

Article Arrival : 17/01/2020
 Related Date : 18/03/2020
 Published : 18.03.2020

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.2198>

Reference : Akın, F. (2020). "Altın Para Sisteminin Çöküşünün Ortaya Çıkardığı Sorunların Çözümü Nasıl Olabilir?", International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 59; pp:1218-1230.

ALTIN PARA SİSTEMİNİN ÇÖKÜŞÜNÜN ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ NASIL OLABİLİR?

How Can The Solution To The Problems Of The Gold Money System Removed?

Doç. Dr. Fetullah AKIN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye

ÖZET

Bir ülkenin bastırdığı (ihraç ettiği) ulusal parasının uluslararası ödemelerde kabul görmesi ve rezerv para olması, o ülkeye büyük mali ve finansal avantaj sağlamanın yanında ekonomik bir güç de sağlamaktadır. İkinci Dünya savaşı sonrasına kadar başlıca sömürge ülkeleri olan Fransa, Almanya ve İngiltere'nin sömürge alanlarında belirlediği parasal bölgeler bu ülkelere söz konusu avantajları sağlamıştır. Para bölgesi, ortak bir paranın kullanımı için ilgili ülkelerin belli bazı ortak kurallara bağlı olarak bir paranın kullanımı kabul etmeleridir. Para bölgesinde sabit paritelere dayanan paralar birbirlerine çevrilebilir; elde edilen dövizler bir araya getirilir ve tek bir ülke tarafından yönetilir; siyasi iktisadi ve mali gücü en büyük ülkenin parası merkezi para rolünü oynar. 1931 yılında ilk para bölgesi – Sterling bölgesi- olarak kuruldu. Savaş sonrasında ise ABD bütün dünyayı tek bir parasal bölge yapmaya uğraşmıştır, "Bretton Woods Para Sistemi" ile önemli ölçüde bu çabasına ulaştığına dünya şahit olmuştur.

1971 yılında Bretton Woods Para Sisteminin yıkılışı ile dünya systemsiz bir döneme girmiş, bu systemsizlik dönemde dünya bir çok problemle karşı karşıya kalmıştır. Döviz kurlarındaki yüksek oynaklık, ağır ekonomik krizler, gelişmekte olan ülkelerin yüksek oranda dış borçları bu problemlerin bazılarıdır. Daha az problemli bir dünya için yeni bir dünya para sisteminin inşa edilmesi gerekmektedir.

Ekonomik büyüklük, para bölgesinin ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan yakın bir gelecekte, dünyanın en büyük ikinci yada üçüncü ekonomik büyüklüğünü inşa eden Doğu Asya ülkeleri arasında bir para bölgesinin oluşturulması beklenebilir. Bu bölgede dolar tahtının sarsılması, doların dünya parası olma özelliğini önemli ölçüde kaybettirecektir. Böyle bir gelişme, dünya üzerinde, silahlı güç bakımından büyük bir üstünlük sağlamış ve savaş makinasına dönüşmüş ABD gücünü de sınırlandırabilir.

Benzeri bir gelişme de Türk akraba toplulukları arasında olabilir. Rusya federasyonu da kısmi katılım sağlayacağı bir para bölgesi Türkiye'nin önderliğinde inşa edilebilir.

Anahtar kelimeler: paranın ortaya çıkışı, dünya para sistemi, Bretton Woods Para Sistemi, para bölgeleri

ABSTRACT

The fact that the national currency that is issued by a country is accepted in international payments and that it is regarded as a reserve currency, provides the country with a financial advantage as well as an economic power. The main colonial countries of France, Germany and England enjoyed such privileges through the currency zones they established in their colonialized countries until the end of the World War II. In such currency zones, member countries accept the use of a common money together with certain binding common rules. Money of each countries based on fixed parities in the currency zone can be converted to each other; the currency obtained is combined and managed by one country; the money of the politically, economically and financially largest country plays the role of central currency in the monetary union. Such a monetary union was first established in 1931 as the Sterling currency zone. In the aftermath of the World War II, the US has sought to make the whole world a single monetary region, and the world has witnessed, to a great extent, that this effort with Bretton Woods Monetary System has been achieved.

With the collapse of the Bretton Woods Monetary System in 1971, the world entered a systemless period, and in this lack of system, the world faced many problems. High volatility in exchange rates, severe economic crises, and high external debt of developing countries are some of these problems. A new world monetary system must be built for a less problematic world.

The economic size of a country plays an important role in creating money regions. Thus, in the near future, a currency zone could be expected to be established among the East Asian countries that built the world's second-largest or third-largest economies. The shake of the dollar throne in this region will significantly lose the dollar's world money. Such a development can limit the power of the United States, which has gained a great advantage over armed power and turned into a war machine.

A similar development can be formed among Turkish relative communities. A common monetary zone, with the Russian federation's partial participation, can be established under the leadership of Turkey.

Keywords: emergence of money, world monetary system, Bretton Woods Monetary System, money zones

1. GİRİŞ

Para bütün malların ortak değer ölçüsüdür. Mübadelenin, ticaretin yapılmasını sağlayan en önemli değişim aracıdır. Parasız bir ekonominin, takas ekonomisinin bugünkü dünyada sürdürülebilmesinin imkânı bulunmamaktadır. Bunun için dünya ülkelerine paralı ekonomiler denilir. İktisatçılar para için dört temel fonksiyonu ileri sürerler: değişim aracı, tasarruf etme aracı, değer belirleme aracı ve iktisat politikası olarak kullanma aracı...

Değişim aracı olarak paranın fonksiyonu, ekonomi aktörlerin ekonomik işlem doğuran şeylerde paranın ödeme aracı olarak kullanılmasıdır. Müdahale parası, değişim parası, ödeme parası olarak isimlendirilen para, hem mal ve hizmet, hem de farklı para değişimlerinde kullanılmaktadır. Tasarruf etme aracı olarak paranın fonksiyonu, gelir elde eden ekonomi aktörlerin harcamadıkları gelirlerini para olarak tutmaları, ya da yatırım ve finansman olarak kullanmalarıdır. Değer belirleme aracı olarak paranın fonksiyonu, serbest olmayan bütün iktisadi malların değerlerinin para ile belirlenmesidir. Gerek mal ve hizmetlerin gerekse üretim faktörlerinin bedellerinin fiyatlandırılmasında paranın değer ölçüsü olarak kullanılmasıdır. İktisat politikası olarak paranın fonksiyonu, ekonomik değerlerde meydana gelecek değişimlere göre para arzının değiştirilmesidir. Hükümetlerin veya politika üretenlerin, istedikleri ekonomik sonuçlara ulaşmak için para arzını bu amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanmalarıdır.

Uluslararası ödemelerde kullanılacak bir paranın da fonksiyonları ülke içi piyasada belirlenmiş olan para fonksiyonlarının benzerlerini yerine getirmektedir.

Döviz milli para dışındaki paralara verilen isimdir. Döviz kuru milli paranın diğer paralar karşısındaki değerinin ifadesidir, mesela 1Dolar = 5.50TL., dolar kurudur, 1Sterlin = 7.2 TL. Sterlin kurudur vb. gibi...

Uluslararası ekonomik işlemlerde genellikle ulusal para yerine farklı ülkeler tarafından kabul gören paralar kullanılır; bu tür paralara uluslararası para yada döviz denilir.

Para nasıl ortaya çıktı? döviz kuru nasıl oluştu? Bugünkü döviz kuruna nasıl gelindi? Döviz kuru nasıl değişiyor? Kurdaki değişimler ekonomiyi nasıl etkiliyor? Uluslararası ticarete hangi dövizler para olarak kabul görüyor? ABD doları niye uluslararası ticarete başat rolde bulunuyor? Doların uluslararası para olma serüveni nasıl gelişti? Uluslararası para sistemi değişebilir mi? Başka bir ifadeyle dolar yerine başka bir para birimi kullanılabilir mi? Bu çalışmada bütün bu sorulara cevap aranacaktır.

2. PARANIN TEDAVÜLE GİRMESİ VE ALTIN PARA SİSTEMİNE EVİRİLMESİ

Malın mal ile değişimini esas alan trampa sistemi, Adam Smith'e göre "iş bölümünün" gelişimini zorlaştırmaktaydı. "Para, malların mübadelesinde, dilin fikir mübadelesindeki rolünü" andıran bir hizmet görmüştür. Paranın keşfiyle birlikte insanlık ticaret yapmaya büyük bir adım atmıştır. Paranın keşfiyle başlayan süreç, tedrici olarak üretimin pazar için yapılmaya başladığını, üretim artışına katkı sağladığını, böylece bir ekonomik dönüşümün gerçekleştiğini, iktisatçılar tarafından ifade edilmektedir. Sürecin bu şekilde geliştiğine dair çok sayıda delil de mevcuttur.

Para fiziksel ve hukuki özellikleri ne olursa olsun, toplumda ölçü birimi, değişim ve tasarruf aracı olarak kullanılan herhangi bir şeydir (Savaş, V., F. 2010).

İlk kullanılan para "mal para"dır. Kendi öz kıymeti yani içindeki metal miktarı temsil ettiği satınalma gücüne hemen hemen eşit olan sikkelere mal para veya ölçek parası denir (Ergin, 1983,39). Başka bir ifadeyle, mal para, gerçek değeri, üzerinde yazılı nominal değere eşit olan ya da yapıldığı maddenin değeri ile temsil ettiği satınalma gücü aynı olan ödeme aracıdır. Mal para olarak kullanılan altın ve gümüş sikkelerde, eritilince elde edilen maddenin piyasa fiyatı, resmi değerine çok yakın olmaktadır.

M.Ö. 700 yıllarında Asurlu hükümdarlarının gümüş sikkeler bastırdığı görülmüştür. Çin'de ise M.Ö. 221-207 döneminde altına resmi değer tayin edilmiş, bakır ve kalaydan ufaklıklar tedavül edilmiştir. Anadolu'da ise Lidya Kralı Gyges M.Ö. yedinci yüzyılda yanları hafif basılmış yumurta şeklinde külçe, Groesus ise değerleri devletçe garanti edilmiş altın ve gümüş sikkeler bastırmıştır. Para iktisadi hayatın köklerini zamanla derinleştirmiş, neredeyse bütün toplumlar paralı ekonomilere geçmiştir.

Para tedavülüne alışmış ülkelerin paradan vazgeçmesi Rusya'da, Bolşevik ihtilalinden sonra, bir dönem için olmuştur. Komünist iktisatçılar geniş bir parasız ekonomi denemesine girişmişlerdir. Devlet memurlarına ve işçilere gıda maddeleri, giyecek eşyası, gazyağı ve elektrik parasız olarak verilmiş; çalışma, mal mübadelesi karşılığında yapılmıştır. Bolşevik devrimini yapanlar paranın olmadığı bir

ekonominin işlenebileceğine o kadar çok inanmışlar ki, Lenin “altını para olarak kullanma yerine kaldırım taşları olarak kullandığımızda daha faydalı bir iş yapmış oluruz” demiştir. Ancak bu başarısız deneme, piyasanın karışmasından ve üretimin felce uğramasından başka sonuç vermediği için para tekrar kullanıma sokulmuştur.

Dünyada altın ve gümüş sikkeler, uzun bir dönem, mal para olarak kullanılmıştır. Mal paranın tedavüle olduğu bu dönemde gerektiğinde altın ve gümüşe çevrilmek üzere temsili paralar da kullanılmıştır. Temsili paralar, hem özel sektör hem de resmi makamlar tarafından çıkarılmış ve ne kadar altın ve gümüş satın alacağı belirtilen banknotlar ya da altın şahadetnameleridir. Temsili para yani banknot ihraç eden kurumlar, karşılığında mal para olarak değerli maden (altın) bulundururdu; bu karşılık şunu garanti ederdi, her kim ki elindeki banknotu ya da altın şahadetnamesini getirirse karşılığında belirtilen altını alacaktır.

Kâğıt para ilk kez 7. Yüzyılda Çin’de kullanılmaya başlanmıştır. Sürekli yanlarında taşınan madeni paraların ağırlığından ve riskinden kurtulmak üzere paralarını güvendikleri kişilere emanet eden tüccarlar, karşılığında yazılı bir senet alırlardı. Zamanla bu senetlerin arkalarına devir kayıtları ve mühürler konularak, modern bir deyimle ciro edilerek başkalarına devir edilmeye başlandı. Böylece kâğıt para kullanımı ortaya çıkmaya başladı. Banknot (banka notu) olarak kâğıt para 14. Yüzyılda İtalya’da kullanılmaya başlandı (Eğilmez, M.,2019, s.73). Daha sonraki dönemde, en eski temsili para, on yedinci yüzyılda İngiltere’de tedavüle sokulan **Goldsmiths’ notes** olarak altın karşılığı çıkarılmış senetlerdi (Melton, 2009). Bu rejimler altın karşılıklı rejimler adını alırdı. Altın karşılıklı rejimlerde merkez bankalarının çıkardığı konvertible banknotlar temsili paradır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına doğru serbest bankacılar ile merkez bankacılar arasındaki yapılan tartışmanın merkez bankacılar lehine sonuçlanması ile Bank of England 1844 yılında İngiltere’de tek elden kâğıt para ihraç **imtiyazı kazanmış, bunu 1848 yılında Banque de France izlemiştir. Bu tarihten sonra kurulan merkez bankaları bu genel akıma uygun şekilde daha kuruluş aşamasında banknot ihraç imtiyazı ile kurulur hale gelmişlerdir** (Bayraktar, 2011).

Osmanlıda ihraç edilmiş olan temsili para, 1863-1914 dönemindeki Osmanlı Bankası Banknotlarıdır (Ergin, 1983,39). Osmanlı Bankası kuruluşunu takiben imtiyaznamesinin 9. ve 12. maddeleri uyarınca hak kazandığı banknot ihracını gerçekleştirmeye koyuldu. Yıllarca piyasaları altüst eden kaimelerden farklı olarak Osmanlı Bankası’nın ihraç ettiği banknotlar her an altına çevrilebiliyordu. Dolayısıyla banka ihraç ettiği banknotların üçte birine eşit altın rezervini her an kasasında bulundurmakla mükellefti. Bankanın ilk 200 kuruşluk banknotunun tasarımına Haziran 1863’te başlanmış, banknotun kendisi ise 16 Kasım 1863’ten başlayarak üç gün içinde çıkarılmıştı. Bu ihraç çok mütevazı olmuş, 29.992 lirayı temsil eden 14.996 adet banknotla sınırlı kalmıştı. Bunlara 1864 -1869 yılları arasında İzmir’de çıkarılan, 66.000 lirayı temsil eden 33.000 adet banknot eklenmişti. Bunun dışında 1868 yılı ortalarına doğru İstanbul’da 50.000 liralık 5 liralık, 1869 yılı ortalarında ise daha önce tedavüle sürülen 200 kuruşluk banknotlar yerine 40.000 liralık banknotlar tedavüle sürülmüştür. Banka tarafından 1874 yılı başında tedavüle çıkarılması düşünülen 1 liralık banknotlar ise ancak 1880 yılı ortalarında ihraç edilebilmiştir (Bayraktar, 2011).

Temsili para olarak en çok kullanılan örnekler Amerika’daki altın ve gümüş sertifikalarıdır (Ergin, 1983,40). Altın ve gümüş sertifikaları tam altın ve gümüş karşılığı basılmış değerli kâğıtlardı. Altın sertifikaları daha çok Amerika Hazine Bakanlığı tarafında %100 altın karşılığı bastırılmış, Amerika merkez bankasına kıymetli maden stokunun yerini tutmak üzere verilmekteydi; gümüş sertifikalar ise, sahiplerine dilediklerinde gümüşe çevrilme hakkını tanıyan dolaşımda bulunan senetlerdi.

Temsili paralar yurtiçi dolaşımında bulunduğu gibi, zaman zaman uluslararası dolaşıma da konu olabiliyordu. Ancak uluslararası ödemelerde daha çok altın sikkeler kullanılmaktaydı. Altın standardında, temsili paralar tam konvertible idi, yani istenildiği zaman ilgili ülkenin merkez bankası, temsili paranın üzerinde yazılı miktarda altın ödüyordu.

Çift metal sisteminden tek metal sistemine dönüş, yani gümüşün para kullanımından vazgeçilerek tek altının para olarak kullanılması farklı ülkelerde farklı tarihlerde ortaya çıkmıştır. Gümüş parayı dolaşımdan kaldırıp altın para sistemine ilk geçen ülke 1817 tarihinde İngiltere’dir. Avrupa ülkeleri ile birlikte ABD’nin de gümüş parayı terk edip yalnız altını para olarak kullanmaları 1870’lerden sonradır (Savaş, V., F. 2010).

Birinci dünya savaşına kadar neredeyse bütün ülkeler altın para sisteminde iken, özellikle savaşın finansmanındaki zorluğun üstesinden gelmek için bilhassa savaşan ülkeler altın para sistemini terk ettiler.

Birinci Dünya savaşı sonrasında çoğu ülke tekrar altın standardına geçti. Ancak çok sayıda ülke 1929 büyük dünya buhranından sonra tekrar altın standardını terk etmiş oldu ve “kağıt para”, “fiyat money”, “olsun para” veya “kaime” rejimine geçtiler. Kağıt para veya kaime, altın ve gümüşle değiştirmeyi yükümlenmeksizin devletin dolaşıma çıkarmış olduğu bir ödeme aracıdır. Günümüzdeki banknot sistemi de kağıt para rejiminin aynısıdır.

Para, satınalma gücünün sembolüdür. Paranın herkes tarafından tereddütsüzce kabul edilmesi, sahiplerine kullanmaya hazır satınalma gücü temin etmesindendir. Para, derhal veya ileri bir tarihte mübadelenin gerçekleşmesini sağlayan likiditedir. Herhangi bir madde, hazır satınalma gücünden beklenen niteliklere sahip bulunuyorsa, yani para gibi diğer malların değer ölçüsü olarak kabul görüyorsa, mübadele aracı fonksiyonunu görebilir.

Bir maddenin mübadele aracı olarak kullanılması, sadece temsil ettiği satınalma gücüne bağlı değildir. Güven ve alışkanlık da, paraların geçerliliğinde rol oynayabilir (Ergin, F. 1983,30). Altına olan güven altının para olarak kullanılmasında büyük rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar hem ülke içi hem de uluslararası ödemelerde altın para kullanıldığı için uluslararası para sistemi “altın para sistemi” olarak ifade edilmiştir.

3. İKİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE DÜNYADA ORTAYA ÇIKAN PARA SİSTEMLERİ

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında uluslararası para sistemleri tam bir kaostur. Altın para sisteminin yıkılışı ile birlikte bütün ülkelerin uluslararası ödemelerde kullanabileceği net bir ödeme aracı belirlenememiştir. 1917 Bolşevik Devrimiyle birlikte Rusya Dünyadan ayrılmış ve Dünya ödeme sistemini terk etmiştir. Diğer ülkeler de uluslararası para sistemi üzerine bir anlaşmaya varamamışlardır. Ülkelerin birçoğu birbirleriyle, uluslararası ödemelerde ikili anlaşma yaparak, bazen de takas sistemine başvurarak ticaret ve ödemelerde bulunmuşlardır. Her ülke ekonomik çıkarını düşünerek gümrük tarifelerini yükseltiyor, ancak bundan zarara uğrayan ticaret ortakları da misillemede bulunuyordu. Bu yüzden Dünya ticaret ve mali akımları yıllık işlem hacmi, savaş önceki döneme göre çok düşük seviyelere inmiş durumdaydı (Seyidoğlu, H., 2003, s.10). 1929 Büyük Dünya Buhranının ortaya çıkmasının sebeplerinden biri de, şüphesiz dünya çapında, bu yapıdan dolayı, uluslararası mal ticaretinin büyük ölçüde azalmış olmasının yanında, kabul görmüş bir uluslararası ödeme aracının bulunmamasıdır.

Bu dönemde, uygulamada uluslararası ödeme aracı olarak tek bir para yerine çeşitli para bölgeleri oluştu. Para bölgesi, ortak bir paranın kullanımı için ilgili ülkelerin belli bazı ortak kurallara bağlı olarak bir paranın kullanımını kabul etmeleridir. Para bölgesinde sabit paritelere dayanan paralar birbirlerine çevrilebilir; elde edilen dövizler bir araya getirilir ve tek bir ülke tarafından yönetilir; siyasi iktisadi ve mali gücü en büyük ülkenin parası merkezi para rolünü oynardı. 1931 yılında ilk para bölgesi –Sterling bölgesi- olarak kuruldu. Para bölgesi (currency zone), yada parasal bölge, parası güçsüz olan ülkeler paralarını belli bir kurla parası güçlü bir ülkenin parasına bağlamaları durumunda parasal bölge oluşmaktadır. Bu bölgenin coğrafi anlamda aynı çerçevede olması şart değildir. Mesela Hindistan, bir zamanlar İngiltere’nin para birimine dayalı olan Sterlin bölgesinde yer alıyordu. Geçmişte Sterlin bölgesi, Dolar bölgesi, Fransız Frangı bölgesi, Portekiz Esküdosu bölgesi, İspanyol Pesetası bölgesi gibi para bölgeleri vardı (Eğilmez, M. 2012).

İngiliz para bölgesi, özellikle İngiltere sömürgesi olan ülkelerin (İngiliz Milletler Topluluğu) İngiliz Sterlininin uluslararası ödemelerde kullanmalarıyla ortaya çıktı. Söz konusu bu ülkeler paralarını sabit bir kurla İngiliz sterline bağlayarak “sterlin sahasını” oluşturdular. Bu ülkeler Londra’da rezerv para olarak belli bir miktar sterlin tutarak ve bu rezervleri teminat göstererek kendi aralarında ticaret yapma imkânını sağlayabildiler. Ancak bölge dışındaki ülkelerle uluslararası ödemelerde ortak bir para üzerine anlaşamadıkları için ticaretlerini sınırlandırmışlardı.

Özbek (1981) ve Yalçiner (2008)’e göre, bu dönemde uygulanan altın para sistemi “altın-döviz” sistemidir. Bu sistemde milli paraların değeri altına bağlanmakla birlikte, milli paraların altına tahvil edilmesi imkânı ortadan kaldırılmıştır. Yine bu sistemde, Merkez Bankaları tarafından ödemeler dengesini düzenlemek ve döviz kuru pozisyonlarını ayarlamak üzere tutulan rezerv paralar, Amerika ve İngiltere için yalnız altın bulundurma söz konusu iken, diğer ülkeler hem altın hem de bu iki ülkenin paralarını yani sterlin ve dolar bulundurabiliyorlardı.

İkinci bir para bölgesi ise, Fransa’nın öncülüğünü yaptığı Belçika, Hollanda ve İsviçre aralarında altın para sistemine geri dönüş yaparak “altın para bölgesini” oluşturdular.

Amerika kıtasında ise bir grup ülke, paralarını Amerika Dolarına bağlayarak uluslararası ödemelerde ortak para ödemelerini dolar ile yaparak “dolar bölgesi” oluşturdular.

Almanya'nın da içinde bulunduğu daha büyük bir ülke grubu ise, kambiyo denetimini uygulayarak paralarının konvertibilitesini kaldırmışlardı. Netice olarak, iki dünya savaşı arasında uluslararası bir ödeme aracı üzerine anlaşma sağlanamadığı gibi, diğer konularda da ülkeler uluslararası anlaşmalara gidememişlerdir. Dünyada bu dönem, anlaşmazlığın hakim olduğu, birbirlerine karşı sürekli ticaret savaşlarının hüküm sürdüğü, uluslararası ilişkilerde kaosun var olduğu bir dönem olarak isimlendirilebilir. Savaş sonrasında, acil olarak ülkeleri birbirleriyle antlaşmaya götüreceği, uluslararası para sisteminin kurulacağı, ticari savaşların sona ereceği “yeni dünya düzenine” ve “yeni bir uluslararası para sistemine” acilen ihtiyaç vardı.

4. BRETTON WOODS PARA SİSTEMİNİN KURULUŞU

Altın para sisteminin çökmesiyle birlikte dünya para sistemi alanında tam bir kargaşa ve istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Dünya ticareti büyük ölçüde azalmış, korumacılık politikaları yeniden canlanmış, uluslararası para sistemindeki rekabet ve devalüasyonlar sürekli hale gelmiş, bunun sonucu her gün değişen döviz kurları ile yüksek riskler ve belirsizlikler dönemi başlamıştır. 1929'da başlayan “büyük dünya buhranının” sebeplerinden bir tanesi de yeni bir dünya para sisteminin kurulamayışıdır. Uluslararası para sisteminin kurulması, uluslararası ticari ilişkilerde yaşanan denkleştirme, likidite, güven ve belirsizlik problemini ortadan kaldırarak ticari hayatı ülkeler arasında daha güvenli hale getirmektedir (Parasız, İ., Yıldırım, K., s. 91, 1994).

Uluslararası para sisteminin kurulması, uluslararası rezervlerin seçilmesi ve arzı olmak üzere döviz kurlarının işleyişinin tespit edilmesi ve çok taraflı bir ödemeler sisteminin gerçekleştirilmesine hizmet eden bir kredi mekanizmasının yaratılmasına imkân sağlamaktadır (Saygın, Ö., D., s.9, 1981).

Altın para sisteminin çökmesinden sonra bir başka ülkenin parasının uluslararası para olarak kabullenmesinin iki sebeple zor olduğu görülmüştür. Zorluklardan birisi, milli para birimini terk ederek başka bir ülkenin para biriminin değişim aracı olarak kabul edilmesinin onur kırıcı olarak değerlendirilmesidir. İkincisi ise, bir ülkenin para biriminin uluslararası para olarak kabul edilmesinin o ülkeye sağladığı avantajının diğer ülkeler tarafından bırakılmak istenmemesidir. Bir ülke parasının uluslararası para olarak kullanılmasının avantajlarından birincisi, senyoraj geliri yada emisyon primumu olarak elde edilen gelirdir (Yalçiner, 2008,s.19). Paranın nominal değeri ile basım maliyeti arasındaki fark senyoraj geliri olarak isimlendirilmektedir. Değişim aracı olarak kullanılan bir para, uluslararası rezerv para konumunu da sağlıyor, böylece bu parayı basan ülke, kullanılan miktar ve tutulan rezerv miktarı kadar emisyon geliri yada senyoraj geliri elde etmiş oluyor. İkinci avantaj ise, bu tarz paraya sahip ülke hegomanik ve politik bir üstünlük de sağlamış oluyor. Üçüncü avantaj, dış ticaret açığı verse bile kendi parası uluslararası döviz niteliğinde olduğu için, hiçbir zaman döviz sıkıntısı çekmez. Son olarak, uluslararası para sahibi ülke, dış borcu da kendi parası cinsinde olduğu için, bu borçtan olumsuz etkilenmez.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra karşı karşıya kalınan uluslararası para sistemine çözüm yolu bulmak amacıyla ABD'de Breetton Woods kasabasında 44 ülkenin katıldığı uluslararası bir konferans yapıldı. Bu konferansta alınan kararlar Breetton Woods Para Sistemi olarak isimlendirildi. Konferansa biri İngiliz planı (Keynes Planı), diğeri Amerika planı (D. White planı) olarak iki plan sunuldu. Sonuçta ufak değişikliklerle White planı kabul edildi. White Planı ya da Breetton Woods Para Sisteminin birinci ayağı, uluslararası ödemeye aracılık edecek bir parasal sistemi dizayn ediyordu. Buna göre dış ödemelerde altın para sistemi geçerli olacak ve bir ons altın (31 gram altına eş değer) 35 Dolara (\$) eşitlenerek sabit kur sistemi geçerli olacaktı. Amerika, bu dolar-altın sabit paritesini dünyaya karşı koruyacağını taahhüt ediyordu, yani Amerika Merkez Bankası bu kur üzerinden altın ve dolar talebini karşılayacaktı. Herhangi bir kişi yada herhangi bir devlet FED'e (Amerikan Merkez Bankası) 35 dolar teslim ettiğinde bunun karşılığında bir ons altın alabilecekti.

Bu tarihlerde Amerika bu kuru sürdürebilecek ekonomik büyüklüğe ve altın rezervine sahip durumdaydı. Başka bir ifadeyle, dünyada bulunan altın miktarının dörtte üçü ABD'de bulunmaktaydı, ABD mal ve hizmet üretimi bakımından dünyanın süper gücü konumundaydı ve dünyanın her türlü mal ithalatı Amerika tarafından karşılanıyordu. ABD'nin bu kadar altın zengini olması iki sebeple açıklanabilir: Birincisi, hem birinci hem de ikinci dünya savaşlarında, savaştan kaçan zenginler en güvenli liman olarak Amerika'ya

seçiyorlardı ve bu ülkeye giderken de yanlarında altın götürüyorlardı. İkinci sebep ise, 1900'lerde başlayarak ABD'nin dünyaya karşı dış ticaret fazlası vermeye başlamasıdır; özellikle savaş dönemlerinde bu fazlalık daha da artmıştır. Öyle ki, 1947 yılında ABD'nin dış ticaret fazlası 10 milyar doları aşmıştı (Savaş, V., F. s.110, 2010). Dış ticaret fazlası Amerika'da altın rezervlerinin artmasına yol açmaktaydı.

Ekonomik büyüklük olarak da ABD'nin GSYH'sı geri kalan dünya ülkeleriyle mukayese edilmeyecek kadar bir büyüklüğe erişmişti. ABD, hem mal ve hizmet üretiminde teknolojik üstünlüğe sahipti, hem de finansal piyasaların merkezi durumunda bulunuyordu. New-York borsasında işlem hacmi, Londra borsasını çoktan solumuştu.

Para, ona olan güvenden dolayı para oluyordu; güven ise o paranın arkasında olan ekonomik ve siyasi güce bağlıydı. Bu ekonomik ve siyasi güç ise Amerika'nın elinde bulunmaktaydı. Bu bakımdan ABD dolarının dünya parası olma noktasında yeteri kadar güven vardı. Böylece, **Bretton Woods Para Sistemi'nin** birinci ayağı oluşturulmuş, ABD Doları dünya parası olarak kabul edilmiş, ödemelerin ve dış ticaretin dolar ile yapılması kararlaştırılmıştı. Yani hem dünya parası hem de rezerv para olarak dolar işlem görecekti. Ancak, doların altına tam konvertible olması, dolaylı olarak Bretton Woods Para Sistemi, altın para sistemi olarak kabuledilmektedir.

Bretton Woods Para Sistemi üç temel kural ortaya koymuştur. Birincisi, döviz kurlarında istikrar sağlamak; sistem içindeki ülkelerin paralarının dolar karşısında değerlerinin %1 oranını aşmayan bir sınır içinde dalgalanmaya izin verilmiştir, serbest döviz piyasasında bu sınırların aşılması durumunda ilgili ülkelerin merkez bankası, döviz alım-satım işlemleri yürüterek paritelerin istikrarını sağlamakla yükümlü tutulmuştur. İkincisi, döviz denetimi ve dış ticaret kısıtlamaların kaldırmasıdır. Üçüncüsü ise, yeterli uluslararası likiditenin IMF tarafından sağlanmasıdır (Alpar, C., Ongun, T., s.127, 1985).

Yeni oluşturulan sistem ile altın para sistemi arasında üç temel fark vardır: Birincisi, iç ticarete tedavüle olan milli paralar, belli şartlarda ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine bağlanmıştı. Oysa altın para sisteminde tedavüle çıkarılan milli para kadar altın bulundurulurdu ve milli para altına tam konvertible idi. Bu yeni sistemde eğer ülke ödemeler bilançosunda açık verirse devalüasyon yaparak bu açıkları düşürebilecekti. Oysa önceki sistemde merkez bankası para politikası aracı olarak faiz oranlarını yükselterek, bunun sonucu yaratılan devlasyonist etki ile ödemeler bilanço açıklarını azaltma çabası içinde oluyordu (Togay, S.,2002, S.230).

İkinci fark ise, uluslararası sermaye hareketlerine ülkelerin sınırlamalar koyabilme imkânının verilmiş olmasıdır. Sermaye hareketlerinin kontrolü, sermaye akımlarının ekonomik dengeleri bozmasını önleyecekti. Oysa daha önceki gerek altın para sisteminde gerekse iki dünya savaşı arasındaki sistemsizlik döneminde sermaye hareketlerine herhangi bir sınırlama yapılmamaktaydı. Özellikle 1920-1930 döneminde sermaye akımlarına bağlı olarak ekonomik dengesizliklere şahit olunmaktaydı.

Son olarak, Sistemin önemli bir saçı ayağını oluşturan uluslararası para fonu dur (IMF). Para fonu günümüze dek geliştirilmiş en büyük uluslararası para örgütünü oluşturmaya ilaveten bünyesinde uluslararası alanda kabul görmüş en önemli para tedbirlerini içerecek, uluslararası para sisteminin temelini kuran bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır (Turan, G., G., s.90, 1980).

Uluslararası likiditenin yeterli düzeyde sağlanmasını da IMF üstlenmiştir. Fona üye her ülke için bir kota oluşturulur. Kotalar ülkelerin milli gelirleri, toplam rezervleri ve dış ticaret hacimlerini dikkate alan bir formüle göre hesaplanır. Her beş yılda bir gözden geçirilerek gerek görülürse artırılır. Kotaların büyüklüğü üyelerin IMF'deki oy ağırlığını ve kullanabileceği kredi tutarlarını belirler. Üyelerinin kotalarını ¼'ü altın, kalan kısmı milli paraları cinsinden yapılan katkılardan oluşur.

IMF'nin üye ülkelerden borçlanması ve üyelerin fon kaynaklarına katkıda bulunmaları nedeniyle IMF bir uluslararası likidite stokuna sahiptir. IMF, elde ettiği kaynakları ise, dış ödeme dengesi ile karşı karşıya olan ülkelere tahsis eder. Böylece döviz kurlarının istikrarlı kalması sağlanacağı gibi, dünya ticaretini de engelleyecek kontrollerin uygulamaya konulmasının önleneyeceği düşünülmüştür.

Bu amaçlarla kurulan uluslararası para fonu, dengeli gitmeyen ekonomiler için devreye girmektedir; hem dış ticaret açığı veren ekonomileri mali açıdan denetleyebilecek, duruma göre bu ekonomilerin verdiği açığı finanse edecek, hem de ülkenin uyguladığı ekonomi politikalarını belirleme konusunda tavsiyeler sunacak, dolaylı bir şekilde ekonomi politikalarını belirleyici konumda olacaktı. Altın para sistemi, sistemi kontrol eden merkezi bir yapı olmadığı için kontrolsüz bir sistem olarak bilinmektedir. Bretton Woods Para

Sistemi'nde ise sistemi destekleyen geniş ve merkezi bir altın ve ulusal para mevcut olduğu gibi, sistemi yönlendirecek merkezi bir otorite olarak IMF yer almaktadır. IMF ile uyum sağlama durumunda, bu örgütün yanında yer alan **uluslararası yeniden yapılandırma ve kalkınma bankası (IBRD)**, kısaca **dünya bankası** uzun vadeli kredi verecek, yapısal değişimi sağlayacak, bazen bir miktarı hibe olmak üzere uzun vadeli projeler desteklenecektir (Savaş, V., F. s.110, 2010).

Bretton Woods Para Sisteminin üçüncü sacayağı ise GATT'ın (General Agreement on Tariffs and Trade, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) kurulmasıdır. GATT dünya ticaretini kolaylaştıracak, gümrük vergilerini ve kotaları düşürecek anlaşmalar yapmak üzere görev üstlenmiştir. Böylece uluslararası sistemin istikrarını bozacak ülkeler, gerek GATT gerekse IMF üzerinden kontrol edilmiş oluyordu.

ABD'nin dışındaki ülkelerin milli paralarının kuru ise, bütün milli paraların değeri dolar karşısında o günkü satın aldığı altın miktarına göre belirleniyor, böylece belirlenen kura doğrudan döviz kuru deniliyordu. Örneğin söz konusu tarihte bir ons altın **35 TL** ise,(dolar-ons altın kuruna göre hesap yapıldığında) 1 Dolar=1TL. ; bir ons altın 70 DM ise 1 Dolar=2 DM., gibi... doğrudan kur belirlenmiş oluyordu. Bir milli paranın diğer bir milli para cinsindeki değeri de çapraz kur ile hesaplanıyordu. Bu şekilde dünyada sabit döviz kuru sistemi kurulmuş oluyordu. Bu kurun piyasada %2,5 oranında değişmesine müsaade ediliyor, daha büyük oynaklığın olması durumunda merkez bankaları müdahalede bulunuyordu.

Böylece, uluslararası ekonomik sonuç doğuran bütün işlemler dolar ile ifade ediliyor, dış ticarete mal ve hizmet fiyatları dolar ile belirleniyor, uluslararası borçlar, alacaklar dolar üzerinden yapıyordu. Bu sabit kur sisteminde dünya parası da ABD Doları ve dünya merkez bankası FED olunca Amerika önemli bir avantaj elde etmiş oluyordu. Yukarıda da değinildiği gibi, ülkeler döviz rezervlerini dolar cinsinde tuttuğu sürece ABD bu rezervler sayesinde zenginliğini artırmış oluyordu. Bir bakıma uluslararası parasal sistemin anahtarı da ABD'nin kontrolüne verilmiş olunuyordu. Para arzını kontrol eden bir ülke olarak ABD, dünya ekonomilerini de dolaylı olarak kontrol etmiş oluyordu.

Hülasa, Bretton Woods Para Sistemi, ABD'yi dünyanın merkez bankası konumuna getirirken, ABD dolarına da *değer standardı*, *müdahale parası* ve *rezerv para* fonksiyonlarını yüklemiştir. Her ülkenin ulusal para birimi dolar paritesi ile ABD dolarına bağlandığından ABD doları ulusal para birimleri için değer standardı fonksiyonunu üstlenmiştir. Doların aynı zamanda merkez bankalarının piyasaya müdahalesinde kullandıkları bir para birimi olması müdahale parası fonksiyonunu, müdahale işlemini yapabilmek ve uluslararası ticarete kullanabilmek amacıyla da merkez bankalarında rezerv olarak tutulması rezerv para fonksiyonunu üstlenmiştir (Yalçiner, K. (2012, s.25).

5. ABD AÇISINDAN BRETTON WOODS PARA SİSTEMİNİN SİYASİ ÖNEMİ

Bretton Woods Para Sisteminin siyasi ayağına da değinmek gerekir. Savaş sonrasında dünya iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştü; 'hür dünya ülkeleri'nin liderliğini ABD, 'demir perde ülkeleri'nin liderliğini SSCB almıştı. Biri birine rakip olarak ortaya çıkan bu iki ülke, bir yandan nüfuz alanlarını genişletmek, diğer yandan kendilerine bağlı ülkelerin bağımlılıklarını artırmak çabası içerisindeydiler.

Savaş dönemi boyunca ABD'de iktisadi gelişme hızlanmış, ABD savaş sonunda dünya imalat sanayiinin yarısı ve üretilen malların üçte birine sahip olmuş ayrıca toplam dünya ihracatının beşte birini yapmıştır (Turan, G.,G., s. 75, 1980). İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve bugün birçok değişikliklerle birlikte az veya çok devam edegelen küresel ekonomik/finansal sistem dünya tarihinde istisnai bir yere sahiptir. Zira dünya tarihinde daha önce birçok büyük devlet ve imparatorluk görülmüş olmasına rağmen hiçbir ABD'nin bu savaş sonrası eriştiği mutlak ve göreceli güce asla erişmemiştir. ABD bu bağlamda "dünya tarihinde görülmüş olan en güçlü devlet" olarak rahatlıkla tanımlanabilir. İşte ABD sahip olduğu bu güç sayesinde doları uluslararası (rezerv) para birimi yapabilmektedir (Tathiyer, M., s.17, 2019).

SSCB ise silah sanayiinde önemli gelişme sağladığı halde, savaş öncesi duruma göre imalat sanayiinde ve tarım sektöründe önemli düşüşler görülmüş, yüksek bir savaş gücü elinde bulundurması sayesinde nüfuz alanını genişleterek koruyabilmiştir.

Süper iki gücün dışında dünyanın geri kalanı fakru zaruret içinde bulunuyordu. Savaşın tahribatı çok yüksekti; taş üstünde taş kalmamış, alt yapılar çökmüş, şehirler-fabrikalar yıkılmış, ülkeler iç ve dış borç cenderesi altında sıkışmış, adeta bu iki süper güce muhtaç bir durumda bulunuyorlardı (Akin, F. (2017). SSCB'nin yayılma politikasına karşı, ABD, müttefik ülkelere yardım etmek, kalkınmalarını sağlamak, ihtiyaç duydukları finansal desteği vermek görevlerini üstlenmişti. Çünkü bu tarihte dünya nüfusunun

16'da biri ABD'de yaşıyordu ve 20. yüzyılda ABD'nin varlığını devam ettirebilmesi, dünya nüfusunun en az yarısıyla ittifak kurmasına bağlıydı. Aksi halde bütün ülkeler komünist olmaya yönelebilirdi, bu durum dünyada ABD'yi yalnız bırakmanın yanında, bu ülke için de komünizm bir tehdit olabilirdi. O halde, ABD'nin, komünizm tehlikesine karşı mücadele etmek ve SSCB'nin işgaline maruz kalan ülkeleri kurtarmak, yardım etmek ve müttefik kazanmaktan başka çaresi kalmıyordu (Samuelson, P. A. s.780,1980).

Bu çerçevede ABD'ye müttefik kalan ülkelerin kalkınmalarını tamamlayacak gerekli mali, teknik ve ekonomik yardımların Amerika tarafından sağlanması bir gerekliliktir. Başkan Truman'ının değimiyle "...aç ülkeler komünist olmaya mahkûmdur, tok ülkeleri belki komünist olmaktan vazgeçirebiliriz, ülkelerin tok kalması için Amerika'nın her türlü mali, teknik ve ekonomik yardımları yapılacaktır" (Samuelson, P. A. s.781,1980).

İkinci dünya savaşından sonra gerek Japonya'nın gerekse Avrupa'daki ülkelerin kalkınmalarını tamamlamak üzere gerekli olan her türlü mali destek Amerika tarafından karşılanmaya başlandı. Marshall Planı çerçevesinde söz konusu bu iki bölgenin imar ve iskânı için önemli miktarda hibe ve uzun vadeli borçlar sağlamanın yanında, geniş ölçüde Amerika'nın iç piyasası da dünya ihracatına açıldı, bu karar Amerika'nın dış ticaret açığına yol açtı. Ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını karşılamak üzere doları rezerv para olarak tutmaları da doların dünyada bollaşmasına sebep oluyordu. Amerika'nın dış ticaret açıklarının problem olacağı hiçbir ülkenin aklına gelmiyordu, tam aksine dolar bolluğunun dünyada yarattığı olumlu ekonomik etkiler her ülkenin çıkarına işliyordu. 1950'lere kadar dünyada dolar kıtlığı varken, Amerika'nın bu politikasına bağlı olarak bu tarihten sonra dolar bolluğu yaşanmaya başlandı. Müttefik ülkelere finansman sağlama aracı olarak dolar likiditesinin artışı memnuniyetle karşılanırken, buna ilaveten Amerika'da 1950'lerden sonra başlayan ödemeler bilançosu açıkları dünyada dolar bolluğuna yol açtı. Bretton Woods Sisteminin sorumluluğu tamamen Amerika'nın omuzları üzerindeydi, dünyada artan bu dolar bolluğunun sistemi çökerteceği uyarılarına çok da kulak verilmiyordu.

Doların uluslararası para olarak kullanılması, ABD'nin, dış ekonomik işlemlerinde dolar kullanan ülkeler üzerinde bir egemenliğe yol açmıştır. Diğer ülkelere kredi verme ve sermaye ihraç etme imkânının yarattığı olumlu etkiler olarak, bu krediler ve sermaye ihracını sağlayan ülkeler Amerika'dan daha fazla ithal mal temin etme imkânına kavuşmuşlar, böylece Amerika'nın hem ihracatı artmış hem de sermaye ihracından yüksek kazançlar sağlayan ABD'li şirketler bu kazançlarını ülkelere transfer etmişlerdir. Hülâsa ABD, Bretton Woods Para Sistemindeki temel rolüne bağlı olarak diğer ülkelerin hem ekonomilerini hem de politikalarını uluslararası arenada kendi lehine kullanabilme imkânı elde etmiştir (Özbek D., s.35, 1981).

Bretton Woods Para Sistemi'nin çöküşünden sonra, dünya para sisteminde doların hükümlerliliğinin devam etmesi için ABD'nin büyük bir çaba içerisine girdiği de ortaya çıkmıştır. 1980'lerde Çin Halk Cumhuriyetine tek taraflı olarak Amerika ile olan ticaretinde çeşitli tavizler verilmesinin esas sebebi, bu ülkenin dış ticaretinde dolar kullanmayı kabul etmesidir. Ortadoğu bölgesi için de benzer bir yaklaşımı sergilediğini görebiliyoruz. OPEC'in kuruluşunu desteklemesi, yükselen petrol fiyatlarına ses çıkarmaması, petrolün dolar ile satılmasını sağladığı içindir. *"Irak'ta Saddam Hüseyin ve Libya'da Muammer Kaddafi OPEC üzerinden petrol satışlarını Euro ile kotasyona başlayınca ülkeleri işgal edildi, el konuldu ve öldürüldüler"* (Günal, M., s.49, 2019).

6. ULUSLARARASI PARA SİSTEMİNİN ÇÖKÜŞÜ YA DA SİSTEMSİZ DÖNEM

Triffin R. (1978)'e göre, uluslararası para sisteminin çöküşünün iki sebebi bulunmaktadır: Birincisi, ABD'nin dolar değerini korumak için üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirememesidir. Şöyle ki, bir yandan, ABD dış ödemeler dengesi açıklarını kendi ulusal parası ile karşılayarak uluslararası piyasada doların hızla artmasına yol açarken, diğer yandan, içerde enflasyonla mücadelede para arzını kısma (para politikası) yoluna baş vurmayarak, enflasyonun yükselmesine sebep olmasındır. İkincisi ise, uluslararası para sisteminin tek bir ulusal paranın (doların) uluslararası rezervleri oluşturan en önemli kaynağı oluşturmamasından kaynaklanması ile ilgilidir.

"İktisat politikası açısından ifade edecek olursak Triffin'e göre altına endekslenmiş ulusal bir para biriminin uluslararası (rezerv) para birimi olması sürdürülebilir değildir. Zira böyle bir para birimine sahip olan ülke (Bretton Woods sisteminde ABD) uyguladığı para politikasında ulusal ihtiyaçları önceleyip ödemeler bilançosunda denkliliği sağlamaya çalışması durumunda dünyanın rezerv ve likidite ihtiyacına cevap vermeyeceği olacaktır. Böylece direkt olarak bu ülkenin para biriminin uluslararası (rezerv) para

birimi olma özelliği hızla aşınarak ortadan kalkacaktır. Öte yandan bu ülke kendi para biriminin küresel (rezerv) para birimi olma özelliğini ve küresel ihtiyaçları önceleyerek dünyaya ihtiyacı olan rezerv ve likiditeyi sağlaması durumunda ise altın ile kendi para birimi arasındaki konvertibilitenin zaman içinde sürdürülemez bir noktaya taşınmasına yol açacaktır. İşte bu ikilem literatürde “Triffin ikilemi” veya “Triffin paradoksu” olarak nitelendirilmektedir” (Tatlıyer, M., s.15, 2019).

Başlangıçta ABD'nin Breetton Woods Para Sistemindeki temel rolüne karşı bir tutum için de olan Fransa, ABD'nin karşı çıkmasına rağmen 1962 yılında dolar satıp altın almaya başlamıştır. Fransa'nın elindeki dolarları altına çevirmeye devam etmesi, diğer ülkelerin de ABD'nin taahhüt ettiği şekilde altın dolar kurunun sürdürülemeyeceği yönünde endişeleri artmaya başladı. Böylece yatırımcıların, finans kurumlarının ve devletlerin altın karşılığında dolar satmaya başlamaları sonucuna yol açtı (Maurice, L., 2005, 518).

Kötü gidişatı durdurmak için ABD'nin yanında IMF'den de yeni hamlelerin geldiği görülmüştür. IMF, sistemi güçlendirmek amacıyla, 1967 yılında zayıflayan doları takviye etmek için **Özel Çekme Hakları** (Special Drawing Rights) ya da kısa adıyla SDR'yi yaratmış, mevcut finansman kaynaklarına bazı imkânlar getirmiş, fakat bunlar sistemi ayakta tutmaya yetmemiştir. ABD'de tırmanışa geçen ve izlenen politikalarla denetim altına alınamayan enflasyon, problemlerin ağırlaşmasına neden olmuş, dolara olan güvensizlik, spekülasyon ve mali istikrarsızlık sistemin temel ilkelerini işlemez hale getirmiştir (Alpar, C., Ongun, T., s.130, 1985).

1970'lere doğru yapılan analizlere göre, ABD'nin dünyaya verdiği dolarlar ABD'ye geri dönerse, bir ons altın=35 Dolar kurunda ABD'deki altın rezervinin yetmeyeceği hesap edildi. Başka bir ifadeyle, ABD, altın rezervini dikkate almadan kendisi dışındaki dünyaya çok fazla dolar ihraç etmiş ihraç edilen bu dolarlar karşılığında altın verme imkânından yoksun kalmıştı. Dünya çapında dolar karşılığında altın talebi yükselince ABD bu kuru sürdürmekten vazgeçti, böylece Bretton Woods Para Sisteminin bir ayağı, parasal ayağı çökmüş oluyordu, ancak uluslararası ekonomik işlemler dolarla yapılmaya devam etti. Dünyada altın para sistemi yine çökmüştü, fakat, anlaşma olmaksızın, uluslararası ödemelerde, boşluk oluşmamış, dolar uluslararası para sistemi olarak hayatiyet bulmaya devam etmiştir.

1970'lerde Bretton Woods Para Sisteminin çöküşünün üzerinden yarım asır geçti, hala uluslararası yeni bir para sistemi kurulamadı ve sistemsizlik devam ediyor. Yeni oluşan sistemsizlikte her ülke serbestçe milli parasının değerini belirleyebiliyor, ülkeler için genellikle önerilen dalgalı döviz kuru benimseniyor. Döviz kurlarının sürekli dalgalanması, kısa dönem sermaye giriş ve çıkışlarının düzensizliği, sıklıkları gittikçe artan para ve finans krizleri, kriz içindeki ülkelerin yardımına koşacak bir uluslararası kuruluşun ortada bulunmaması bu sistemsiz dönemin genel karakterini oluşturmuştur.

Bu sistemsiz dönemde her ülke kendi sistemine sahip olarak döviz kurunu belirleyebiliyor, ancak eğer ülke gereği kadar döviz rezervlerine sahip değilse, döviz kurunda oluşan yüksek volatilitenin önüne geçme imkânından mahrum kalıyor. Bilindiği gibi döviz kurundaki değişimler bir çok ekonomik değişimlere sebep olur. Kurun aşırı yükselmesi yani milli paranın döviz karşısında yüksek oranda değer kaybetmesi, ülkede ekonomik krize kadar giden birçok ekonomik probleme yol açabiliyor.

Bu problemlerin başında gelişmekte olan ülkelerin ağırlaşan dış borçları gelmektedir. Bu ülkeler, özellikle 1970'lerin ortalarında artan petrol fiyatlarının etkisi ile büyük bir dış kaynağa ihtiyaç duydular, bu ihtiyaçlarını da önemli ölçüde dış borçlanmayla finanse ettiler. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının milli gelir içindeki payı 1970'te %14 iken 1984 yılında %30'a yükselmiştir (Alpar, C., Ongun, T., s.86, 1985). 1980'lerde, hem doların diğer para birimleri karşısında değer kazanması, hem de ABD'den takip edilen ekonomi politikaların sonucu, dolar cinsinde faiz oranlarının yükselmesi gelişmekte olan ülkelerin borç servis oranlarını daha da yükseltmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin borç krizinin başlaması 1982 yılında Meksika'nın 100 milyar doların üzerinde borcunu ödeyemeyeceğini duyurmasıyla ortaya çıkmıştır. Aynı tarihlerde 47 borçlu ülke ödemelerin yeniden yapılandırılması için alacaklı ülkelere başvurarak, IMF ve Dünya Bankası ile müzakerelere başladılar (Yalçınar, K., s.32, 2012).

Son dönemlerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin hemen hemen hepsi bu borç ve döviz krizidir ya da bileşenlerin krizidir. 1994 Türkiye krizi, 1998 Rusya krizi, aynı tarihlerde Uzakdoğu krizi, Brezilya, Meksika, Arjantin krizleri ve 2002 yılında yine Türkiye ekonomik krizlerin hepsi borç ve döviz krizi ile ilişkilidir. Dikkat edilirse özellikle döviz darlığına bağlı ortaya çıkan krizlerin hepsinin ortak noktası, dış

ticaret açığı yada cari açığı olan ülkelerdir. Dünya parası ihraç eden ve dünya merkez bankası görevini üstlenmiş olan ABD, dış ticaret açığı verse bile, dış borcu dolar cinsinde olduğu için, döviz krizi yaşamaz çünkü dolar aynı zamanda milli parası olduğu için, istediği kadar dolar basma imkânına sahiptir. Yani ABD için dolar hem milli para hem de döviz olarak değerlendirilebilen bir paradır.

Bütün bu problemlerin işaret ettiği çok önemli tek şey, bir dünya parasına ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Ödemeler dengesinde dış açık verecek ülkelerin ihtiyaç duyduğu finansmanı veya krediyi sağlayacak uluslararası kabul görmüş bir paraya acil ihtiyacın olduğu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir uluslararası para, dış ticaret fazlası veren ülkelerin bu fazlalığını da değerlendirecek, böylece fazlalık veren ülkeler de rahatlamış olacaklar. Dış ticaret açığı veren ülkelerle fazlalık veren ülkelerin ihtiyaç duydukları tek şey, uluslararası bir paranın varlığıdır. Özellikle dış ticaret açığı veren ülkelerin ulusal döviz rezervlerinin yetersizliğine şahit olunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, uluslararası likidite açığı vardır ve bu açık yüzünden uluslararası ticaretin, uluslararası yatırımların yapılamaması söz konusu olmaktadır; dolayısıyla uluslararası ekonomik ilişkilerin kesilmesine, finansal krizlerin, para krizlerinin ve ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

7. YENİ BİR PARA SİSTEMİNİN KURULUŞUNA YÖNELİK DÜŞÜNCELER

Bir paranın uluslararası para olarak kullanılması, her şeyden önce o paraya dünya çapında yüksek bir güvenin olmasını gerektirir. Bu güvenin arkasında da para sahibi ülkenin ekonomik olarak çok güçlü olmasının yanında siyasi olarak da istikrarlı olması, para arzının kontrol edilebilir durumda olması yani yüksek bir enflasyon ve kur oynaklığının bulunmaması, istikrarlı bir para olması gerekir. Bretton Woods Para Sistemi'nin çöküşünden sonra da günümüze kadar dünyada, ABD Doları bu özellikleri kısmen taşıdığı için dünya parası olmaya devam etmektedir. Bu devamlılık kurlsız ve anlaşmasız bir şekilde sürdürülmekte, bunun sonucunda da dünya çeşitli ekonomik problemlerle karşılaşmaktadır. ABD dolarının dünya parası rolünün üstlendiği dönemde, ABD tek başına dünya ekonomisinde yüzde 40'luk paya sahip iken bu oran bugün yüzde 24'e kadar gerilemiş, bu şekilde trendin devam etmesi durumunda başka bir ülkenin, Çin'in bu hakimiyeti alması öngörülmektedir.

Fakat yukarda anlatılan mahsurlarından dolayı, anlaşmasız bir şekilde doların hükümlerliği yerine, anlaşmaya dayalı uluslararası bir paranın olması bir zarurettir. Yeni bir anlaşma ile bir “uluslararası para” sisteminin kurulması durumunda, bu paranın sahibi olan kuruluşun yada ülkenin, en az şu noktaları kabul etmesi gerekmektedir.

- 1) Senyoraj (seigniorage) gelirini dünya ülkeleriyle paylaşması gerekir. Bilindiği gibi, senyoraj geliri, paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Başka bir ifadeyle, tedavüle sürülen para tutarında bir krediyi, faiz ödemedi kullanma imkânının sağladığı itibarı değerdir.
- 2) Ödemeler dengesi açığını dünya için ihraç ettiği milli parasıyla ile karşılayan ülkenin, ülke içi istikrar sağlamada, makro ekonomik politikalarda esnekliğe sahip olması gerekir. Yani para politikası uygularken, ülke içi istikrarı sağlamanın yanında, ülke dışında da bu istikrarın sağlanması konusunu gözetmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, faiz oranlarını ve parasının değerini kolaylıkla değiştirmemesi, ödemeler dengesinde uzun süreli açıklar vermemesi gerekir.
- 3) Milli paranın uluslararası işlemlerde (yatırım, ticaret, rezerv para ve finansman) kullanılan bir paraya sahip olmasının kazandıracığı itibarı (yumuşak güç) kötüye kullanmayı önleyecek düzenlemenin yapılması gerekir.
- 4) Diğer ülkelerin ödemeler dengesi finansmanında ve dış borçlanmada uluslararası paraya sahip ülkenin milli parasını kullanmaktadırlar. Böylece uluslararası paraya sahip ülke, kendi parasını kullanmak zorunda kalan ülkeler üzerinde hükümlerliğe ve hegomanik bir ilişkiye yol açmaktadır. Bu ilişkileri kötüye kullanmayı önleyecek düzenlemenin yapılması gerekir.
- 5) Ülkeler, dünya parasının yanında, yurtiçi işlemlerinde kendi milli paralarını kullanabilmeleri gerekmektedir.
- 6) Oluşturulacak ekonomi politikalarıyla ekonomik istikrarın sağlanması gerekir. Başka bir ifadeyle, yüksek cari açığa sahip olmaması, yüksek bütçe açığı bulunmaması, yüksek enflasyona sahip olmaması ve finansal istikrarı sağlayabilmesi gerekir.

Ancak mevcut dünya sistemi içinde, dünya ile anlaşarak, bu sayılan beş maddelik şartı da kabul ederek bir uluslararası para sahibi olmayı kabul edecek bir ülke yoktur. Başka bir ifadeyle, “uluslararası para çıkarma yetkisi bana verilsin” diyecek çok sayıda ülke bulunabilir, ancak başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği kendileri dışında bir uluslararası para kabul etmeyeceklerdir. Çünkü uluslararası para avantajını bu iki blok, anlaşmasız ve tavizsiz olarak paylaşmaktadır. Bu iki bloğun kabul etmeyeceği bir anlaşma da hiçbir şekilde işlemeyecektir. Dolayısıyla uluslararası bir para sisteminin kurulması imkânsız gözükmektedir. Peki yukarıda işaret edilen problemler nasıl çözüm bulacaktır? İşte bir ülkeye yada bir grup ülkelere verilecek uluslararası para sistemi rolü yerine, para bölgeleri kurularak ve bu bölgeler etkinleştirilerek problemlerin çözümünü anlaşmalara ve belli şartlara bağlayarak, sorumluluk yüklenmiş **“bölgesel paralar”** uluslararası para sistemi yerini alabilir.

Avrupa Birliği'nin kurulması, ortak para birliğine girmeleri, AB bölgesine yönelik uluslararası ekonomik işlemlerin EURO ile yapılması doların uluslararası ödemelerde payını düşürdüysen de, dolar tahtını çok sarsmamıştır. Ancak, AB para bölgesi, dünya para sisteminin tekel pozisyonundan kaynaklı problemin çözümüne bir miktar katkı sağlamıştır. Şöyle ki, Euro'nun tedavüle girmesi doların uluslararası sistemdeki payını düşürmüştür. Mesela tüm ülkeler tuttukları rezerv paranın %61,5'i dolar, %23,4'ü Euro cinsinde; toplam dünya tahvil ve bono ihracının %39,2'si dolar, %44,1'i Euro cinsinde yapmaktadırlar. Dış ticarete konu olan malların büyük bir kısmı dolar ile işlem görmektedir, ödemeler dolarla yapılmaktadır. Ama EURO'nun da bu işlemlerde payı gittikçe artmaktadır. Dünyada ticarete konu olan malların %68'i, dünya döviz piyasasındaki işlemlerin %62'si ve menkul kıymet piyasasındaki işlemlerin %55'i dolar ile yapılmaktadır (Yalçiner, K., s.53-55, 2012). Görüldüğü gibi, doların dünya ölçeğinde ölçü birimi, tedavül aracı, rezerv para ve borçlanma aracı olarak yaygın kullanılması, doların önemini sürdürmesini sağlamakta ve hızla değer kaybetmesine engel olmaktadır. Ancak ABD ekonomisi dünya ekonomisinin %24'ünü oluştururken, dolar hakimiyetinin bu derece yaygın olması çelişkilidir, bunun gelecekte de sürdürülemeyeceği öngörülebilir. Nitekim Rusya ve İran gibi büyük petrol üreticileri Yuanı petrol için ödeme kabul etmiştir. Çin ve Rusya bir anlaşma yaparak Rus şirketlerinin petrol karşılığında doğrudan Çin'den borç alabildiğini söylemiştir. Avustralya da doların hükümdarlığını rezerv para birimi olarak sonlandırmanın ilk adımını atmıştır. Avustralya hükümeti anlaşmayı onaylamıştır çünkü Çin, Avustralya'nın en büyük ticaret ortağıdır. ABD dolarından sonra ikinci yüksek oran Euro'dur. Ancak Euro bölgesindeki borç krizi ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar bu para birimini küresel olmaktan alıkoymaktadır (Günel, M. S.69, 2018).

“Hindistan ve Japonya bu minvalde Ekim 2018'de tam 75 milyar dolar değerinde bir takas anlaşması imzalamıştır. Aynı ay içerisinde Çin ve Japonya arasında da 2021'e kadar geçerli olmak üzere 200 milyar Yuan veya 3,4 trilyon yen tutarında (30 milyar dolarlık) bir takas anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla iki ülke arasındaki ticarete dolara olan bağımlılığın azaltılması, Yuan ve Yen ile gerçekleştirilen ticaretin artırılması hedeflenmiştir. Yine Rusya ve Çin kendi aralarındaki ticarete Ruble ve Yuan'ın kullanımının artırılması için bir anlaşma yapma hazırlığı içinde bulunmaktadır” (Tatlıyer, M. s.35, 2019).

Sonuç olarak, doların bugünkü konumunu ve geleceğini belirleyecek olan tek şey, ya da tahtını sarsacak olan gelişme, para bölgelerin çoğalmasıdır.

Ekonomik büyüklük, para bölgesinin ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan yakın bir gelecekte, dünyanın en büyük ikinci ya da üçüncü ekonomik büyüklüğünü inşa eden Doğu Asya ülkeleri arasında bir para bölgesinin oluşturulması beklenebilir. Bu bölgede dolar tahtının sarsılması, doların dünya parası olma özelliğini önemli ölçüde kaybettirecektir. Böyle bir gelişme, dünya üzerinde, silahlı güç bakımından büyük bir üstünlük sağlamış ve savaş makinasına dönüşmüş bir ABD gücünü de sınırlandırabilir.

Benzeri bir gelişme de Türk akraba toplulukları arasında olabilir. Rusya Federasyonu'nun da kısmi katılım sağlayacağı bir para bölgesi, Türkiye'nin önderliğinde inşa edilebilir.

Kendi bölgesinde kabul görmüş ve güvenilirliği sağlamış bir para, bir süre sonra bölgesi dışındaki ülkelerde de kabul görmeye başlayabilir. EURO bunun açık bir örneğini oluşturmaktadır. Böylece doların tahtı da büyük ölçüde sarsılmış olur.

8. SONUÇ

Ülke içinde paranın fonksiyonları mallar, hizmetler, aktifler ve borçlar edinmede ve işlemlerinde değişim aracı olarak kullanılan bir maddedir. Para bu zorunlu ekonomik fonksiyonlarını yerine getirmenin yanında,

aynı zamanda hesap birimi, servet saklama ve borç ödeme aracı olarak da hizmet görür. Ülke içinde herhangi bir maddenin para olması, devletin o maddenin para olarak kabul edilmesini zorunlu kılmasıyla ilgilidir. Bugün için dünyada kâğıttan basılan ve kullanıma sunulan paranın bazı özellikler taşıması da kaçınılmazdır. Kolay bölünebilme, kolay taşınabilme, taklidinin imkânsız olması, arzının sınırlı ve kontrol edilebilir olması, genel kabul görmesi olarak sayılan bu özelliklerin varlığı ve sürdürülebilirliği aynı zamanda paraya olan güveni de sağlamaktadır. Eğer para bu özelliklerinden bazılarını kaybederse, o zaman paraya olan güven de sarsılmakta ve fonksiyonlarını yerine getirmekten uzaklaşmaktadır. Ülke içinde bu fonksiyonları ve özellikleri neyse uluslararası sistemde de dolaşıma girecek olan bir paradan aynı özellikler ve fonksiyonlar aranmaktadır.

Bir ülkenin bastıracağı (ihraç ettiği) ulusal parasının uluslararası ödemelerde kabul görmesi ve rezerv para olması, o ülkeye büyük mali ve finansal avantaj sağlamanın yanında ekonomik bir güç de sağlamaktadır. İkinci Dünya savaşı sonrasına kadar başlıca sömürge ülkeleri olan Fransa, Almanya ve İngiltere'nin sömürge alanlarında belirlediği parasal bölgeler bu ülkelere söz konusu avantajları sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise ABD bütün dünyayı tek bir parasal bölge yapmaya uğraşmıştır, önemli ölçüde bu çabasını gerçekleştirdiğine dünya şahit olmuştur.

Altın para sisteminde, ülkeler paralarını altına bağlamışlardı, çıkaracakları para karşılığında altın bulundurmaları zorundaydılar. Bu sistemde döviz kuru ise paranın satın aldığı altın miktarına göre hesaplanarak ayarlanıyordu ve sabit döviz kuru sistemi geçerliydi.

Bretton Woods par sisteminde ise, ülkeler paralarını satın aldıkları altın miktarına göre belirleyerek, fakat karşılığında altın bulundurmamaları değerini oluşturuyorlardı. ABD doları ise (bir ons altın=35 Dolar kurundan) altına tam konvertibl idi, diğer ülke paraları da altına karşı belirlenmiş değerine göre hesaplamayla dolara karşı değeri, yani döviz kuru belirlenmiş oluyordu. Bu şekilde belirlenmiş olan döviz kuru "sabit döviz kuru sistemine" göre işlem görüyordu. Ülkelerin döviz kurları serbest piyasada işlem görebilirdi, belirlenen değerinin etrafında %1 oranında dalgalanmaya bırakılmıştı. IMF'nin, bir ülkenin ödemeler bilançosunda temel bir dengesizlik olduğunu kabul etmesi hâlinde kur değiştirilebiliyor; ülke parası dolara göre devalüe ya da revalüe edilebiliyordu. Bu sistemde, ülkeler altın yada ABD dolarını rezerv para olarak bulundururlardı.

Bretton Woods para sisteminde ödemeler bilançosu açığı veren ülkenin parası üzerinde aşağı yönlü bir baskı meydana gelmekteydi, eğer yeterli rezerve sahip ise, döviz kurunu sabit tutabilecekti. Döviz kurunu sabit tutmak için ülke, döviz piyasasında ABD dolarını satarak kendi parasını satın almak zorundaydı. Bretton Woods para sisteminde, ABD dışındaki ülkeler döviz piyasasına bu şekilde müdahale etmek zorunda idiler. Milli para karşılığında döviz satışı para arzını azaltmakta, faiz oranını yükseltmekte, üretimde düşmeye yol açmakta; bu sonuçlar ise iç piyasada resesyon oluşurken fiyat düşüşleri ortaya çıkmakta, böylece ihracat artarken, ithalat azalarak dış denge sağlanabilmekteydi. Bu, altın standardında olduğu gibi bir otomatik ayarlama mekanizması olup; devletin yatırım veya ticaret akımlarına müdahale etmesine ya da dış ticaret politikasını değiştirmeye, korumacı tedbirlere baş vurmaya gerek yoktu.

Bretton Woods Para Sistemi'ne dahil ülkeler arasında koordinasyonun sağlanamaması, özellikle ABD'nin parasının altın karşısındaki değerini koruma yükümlülüğüne uymaması, Bretton Woods para sisteminin yıkılmasına sebep olmuştur.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik yapıya uygun bir uluslararası para sistemi mevcut değildir. Aksine şu anki durum, yani anlaşmaz ortaya çıkan uluslararası para sistemi, dünya ekonomisindeki yapısal dengesizlikleri ve bunların ortaya çıkardığı kriz riskini şiddetlendirecek bir yapıdadır. Her ne kadar Bretton Woods Para Sistemi ile kurulan uluslararası ekonomik düzen adil olmaktan uzak idi ise de 1970'lerden itibaren içine girilen iktisadî başıboşluk onu aratır hale gelmiştir (Çağlar, Ü., Dışkaya, S. K. 2018).

Bretton Woods Para Sistemi ortadan kalktıktan sonra ortaya çıkan sistemsizlik döneminde ülkeler önemli problemlerle yüz yüze gelmektedir. Bu problemler şöyle sıralanabilir: döviz kurunda meydana gelen değişimlerin yarattığı belirsizlik, kriz içindeki ülkelere zamanında ve yeteri kadar likidite sağlanamaması, kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışların sebep olduğu istikrarsızlık, cari açık veren ülkelerin ekonomilerine yönelik güvensizlik, bu güvensizliğe bağlı olarak olması gerektiğinin üzerine faizlerin yükselmesi, bunun sonucu olarak yurtdışına daha yüksek bir rant aktarılması ve üretim düşüşü ve ulusal makro ekonomi politikaların gerektiği gibi uygulamaya sokulamamasıdır...

Ülkelerin üzerinde ittifak edecekleri daha adil, ortaya çıkan ekonomik problemleri çözebilecek bir uluslararası para sisteminin kurulması elzemdir. İttifak edilmiş bir anlaşmaya dayalı kurulacak en kötü bir para sisteminin, çözüm üretme bakımından bugünkü sistemsizlik durumundan daha iyi olacağı düşünülmektedir. Ancak böyle bir sistemin kurulmasını imkânı bugün için mümkün görülmemektedir. Bunun yerine, bölgesel para sistemleri, kurulması daha çok beklenen bir gelişme olarak görülmektedir. Bunun ilk oluşumu, Avrupa Birliği para sistemi, EURO'dur.

KAYNAKÇA:

Akın, F., (2017), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”, İŞ VE HAYAT DERGİSİ Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika, Sayı: 5

Alpar, C., Ongun, T., (1985), Dünya Ekonomisi Ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Türkiye Ekonomik Kurumu Yayını, Ankara

Bayraktar, K. (2011), Osmanlı Bankasının Merkez Bankası Fonksiyonu (1863-1875) Cilt 3, No 1, 2011 ISSN: 1309-8020 (Online) EKONOMİ BİLİMLERİ DERGİSİ

Çağlar,Ü., Dışkaya, S. K. (2018), “Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi Ve Kriz”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi Journal of Economic Policy Researches, Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2018, 1-24

Ergin, F. (1983), Para Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul

Eğilmez, M. (2012).Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tl-zone.html>

Günel, Mehmet, (2019), “Ticaret Ve Kur Savaşlarının Ekonomi Politikası: Çok Kutuplu Yeni Finansal Sistem Arayışları” , Ticaret Ve Kur Savaşları Küresel Ekonomik Politikası Yansımaları, Editörler: M. Çetinkaya, G. Muratoğlu, Gazi Kitabevi, Ankara.

Melton Dr. Frank T. (2009) “Goldsmiths’ notes, 1654–1655” Pages 30-31 | Published online: 15 Dec 2009, <https://doi.org/10.1080/00379817809514104>

Maurice, L.,(2005), International Finance, Fourth Edition, Routledge Taylor & Francis Group London and New York,

Özbek, Dilek Saygın. (1981), Uluslararası Para Sistemleri Ve Parasal İlişkiler, AİTİA yayın No:169

Parasız, İ., Yıldırım, K., (1994). Uluslararası Finansman Teori Ve Uygulama, ezgi kitapevi Bursa

Samuelson, P. A.,İktisat, 1980, S.780, Menteş Kitabevi, İstanbul.

Savaş, V., F. (2010) Uluslararası Para Sistemi, Ankara

Seyidoğlu, H. (2003), Uluslararası Finans, İstanbul, 4. Baskı

Tatlıyer, M. (2019), Çok Kutuplu Dünyada Doların Yerini Ne Alacak?, SETA Yayınları 131 I. Baskı: 2019 ISBN: 978-605-7544-34-6

Triffin, R., (1978) “Gold And The Dolar Crisis: Yesterday And Tomorrow”, Essays In International Finance, December, sayı:132.

Togay, S. (2002) “Para Kurulu Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler”, Cem Alper’in Anısına Armağan, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara

Turan, Gül Güver, (1980) Uluslararası Para Sistemi Dünyası Ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yalçiner, Kürşat (2008), Uluslararası Finansman, Gazi Kitabevi, Ankara

Yalçiner, Kürşat (2012), Uluslararası Finansman, Detay Yayıncılık, Ankara